

JOSEP MA. ESPINÀS, UN NOVEL·LISTA DEL SEU TEMPS
Isidor Cònsul

Josep Ma. Espinàs, Obra Completa. I-IV. Edicions La Campana. Barcelona 1990-1993. [Volum I. Novel·les: Dotze bumerangs (1954), Com ganivets o flames (1954), La trampa (1956) * Volum II. Novel·les: El gandul (1955), Tots som iguals (1956), L'home de la guitarra (1957) * Volum III. Novel·les: Combat de nit (1959), L'últim replà (1962), La collita del diable (1968) * Volum IV. Contes i narracions: Varietés (1959), Vestir-se per morir (1958), Home quiet entre ombres (1960), Els joves i els altres (1960), La gent tal com és (1971)].

El desembre de 1990, coincidint amb la presentació del primer volum d'aquesta Obra Completa, vaig redactar una nota d'urgències (AVUI 9-XII-90), que assajava de situar, no sé si amb gaire encert, la narrativa de Josep Ma. Espinàs en les coordenades del seu temps. Era una visió de síntesi que apuntava a la dinàmica del realisme històric al qual arribava l'escriptor després d'un viatge iniciat en l'àmbit del neorealisme. Concretament, en l'estètica cinematogràfica del neorealisme italià. Comenta J.L. Marfany (en l'estudi corresponent dins Riquer/ Comas/ Molas, Història de la Literatura Catalana, 11) que l'estrena a Barcelona de "Ladri de bicicletta", de Vittorio de Sica, el 1950, fou rebuda com a paradigma del cànon poètic de l'època a la vora dels primers films de Rossellini i de Visconti. Per això no és estrany que en semblin deutors els primers tempteigs narratius de Josep Ma. Espinàs, i més encara Com ganivets o flames (1954), que no pas l'estrena de Dotze boomerangs (1954). Cal comptar que es tractava de l'estètica del moment i, per aquesta raó, l'autor podia respondre, en una entrevista a "Destino" referida a Com ganivets o flames, que l'obra harmonitzava amb la sensibilitat i la vida coetànies: simplemente una novela que hoy debería ser normal en Cataluña. Una obra, d'altra banda, que el professor Antoni Vilanova -llavors jove llobató de la crítica- trobava que tenia una remota coincidència amb L'Étranger, d'Albert Camus, a més d'influències de Graham Greene i de George Simenon.

Com ganivets o flames havia guanyat un premi de prestigi, el Joanot Martorell, raó per la qual se'l considera un títol important en l'esclat del primer Espinàs. Entre altres coses afavorí l'edició d'una novel·la anterior, Dotze bumerangs, curiosa per la seva particularitat constructiva i per la capacitat d'escamotejar allò que apunta com el seu nucli argumental: la festa d'unes noces d'or. Manuel de Pedrolo l'ha definí com a novel·la radial i es tracta, per un altre costat, d'una obra de protagonista col·lectiu com s'esqueia entre els representants de la modernitat en la narrativa espanyola d'aquells anys. Només cal pensar en La noria (1950), de Luís Romero, La colmena (1951), de Cela, o en Los bravos (1954), de J. Fernández Santos.

EN LA XARXA DEL REALISME HISTÒRIC

A El gandul (1955), a Tots som iguals (1956) i a Combat de nit (1959), Espinàs continuà la línia d'una narrativa compromesa amb la realitat. A la primera, El gandul, el marc geogràfic se situa en una casa de pisos de l'Eixample barceloní i el tramat pot recordar Historia de una escalera (1949) d'Antonio Buero Vallejo. Amb una tècnica que multiplica els punts de mira (com ja havia fet a Dotze bumerangs i repetirà a Tots som iguals), el lector passa revista a una galeria de tipus, entre els quals sobresurt la figura de Jaume Granell, el gandul, germà de la portera, que sembla viure, només, per deixar escolar el temps fumant, passejant o becaïnejant endormiscat dins del quiosc de la porteria.

Tots són iguals aprofundeix la trajectòria cap als paràmetres del realisme històric i incideix en les diferències entre classes socials exemplificades pel contrast entre amos i empleats. En el capítol XIII, un dels personatges es manifesta amb contundència contra l'amo: Mira, jo m'he fet el càrrec que he de fer una feina i guanyar diners. Procuero no matar-m'hi, i al capdavall parar la mà. Per molt que vulgui no m'augmentaran el sou, no es preocuparan de si puc viure (...) potser ni saben que existeixo (...) De l'amo

només m'interessa recordar una cosa: que és el meu enemic i que està molt lluny.

A Combat de nit, Espinàs sortí de Barcelona i canvià de tema i d'escenaris. S'enfilà a la cabina d'un camió i convertí l'experiència en una novel·la reportatge sobre el treball dels camioners. Els anys patien la passa de la narrativa document i així ho remarcaven la baixada d'Armando López Salinas a La mina (1960), el testimoni de Juan Goytisolo a Campos de Níjar (1960), o l'èpica dels pescadors a Gran Sol (1957), d'Ignacio Aldecoa. Eren els anys del triomf del realisme social que, pel que fa a la poesia i a casa nostra, es concretà en l'antologia de Castellet i Molas, Poesia catalana del segle XX (1963), que en fixà els paràmetres i les característiques.

Tot plegat, les referències al neorealisme i els aparellaments amb referències de la literatura espanyola només serveixen per apuntar -i demostrar, de passada- que Josep Ma. Espinàs fou un narrador fidel a la modernitat literària dels anys en què afluïrà. En termes orsians, hom diria que la seva fou una novel·lística atenta a les palpitations del temps. Tot i això, no es pot dir pas que l'autor fos un representant estricte de la novel·la social. L'Espinàs ha estat sempre una mena d'"outsider", un franc-tirador i un tipus independent. Allò que vull accentuar és la virtut de nas i la capacitat de saber flairar per on van els trets. I, des d'aquesta perspectiva, es tracta, efectivament, d'un virtuós de les qualitats olfactivas. Per això, passats més de trenta anys, hom hi recorda una literatura que encara oreja la flaire pròpia d'aquell temps.

ELS DETALLS SIMBOLISTES I LA NARRATIVA CURTA

Però no tota la narrativa se li decantà per la banda del realisme històric. La trampa (1956) és una novel·la curta que aguanta bé les patacades dels anys mentre continua plantejant les vacil·lacions i els dubtes d'un empleat de notaria davant de la temptació d'una estafa. Una novel·la amb un deix simbolista i un punt existencial que el lector retroba també a les pàgines de L'home de

la guitarra (1957) i en un grapat dels contes i de les narracions que aplega el quart volum de l'Obra Completa. Contes de costumisme de cafè i retalls de vida vistos a la menuda per aquest tafaner impenitent que és Josep Ma. Espinàs. Joan Triadú, en un pròleg necessari, documentat i conspicu dins del primer volum, apunta una de les seves gràcies en els dots d'observador que l'abillen. Atributs, d'altra banda, que qualsevol lector atent haurà pogut comprovar, dia rera dia i any rera any, a la finestra prodigiosa i indiscreta que ocupa a la darrera pàgina de l'"AVUI".

Isidor Cònsul